

Schmidtke, "The Influence of Sams al-Dîn Şahrazurî (7th/13th Century) on Ibn Abî Ğumhûr al-Aḥsâ'î (d. after 904/1499) – A Preliminary Note", *Encounters of Words and Texts: Intercultural Studies in Honor of Stefan Wild on the Occasion of His 60th Birthday* (ed. Lutz Edzard – Christian Szyska), Hildesheim 1997, s. 23-32, 78; Ömer Faruk Aftıparmak, *Şehrezûrî'de Tasavvuf Felsefe İlişkisi* (doktora tezi, 1999), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 42-43, 44, 55; E. G. Browne, *Islamic Medicine*, New Delhi 2002, s. 100; Ömer Mahir Alper, *Aklın Hazzi: İbn Kemâlî'nin Bilgi Teorisi*, İstanbul 2004, s. 9, 21; a.mlf., "İbn Kemâlî'nin Risâle fî Beyânî'l-Akl", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, sy. 3, İstanbul 1999, s. 235-269; Hüseyin Ziyâî, "İşrakî Gelenek", *İslâm Felsefesi Tarihi* (ed. Seyyid Hüseyin Nasr – Oliver Leaman, trc. Hasan Tuncay Başoğlu – Şamil Öçal), İstanbul 2007, s. 121-123, 125, 129, 130-131, 132, 133-135; Bekir Karlığa, "Yirmi Sekiz Mehmet Çelebi'nin Yeni Bulunan Bir Fizik Kitabı Tercümesi ve 18. Yüzyılın Başında Osmanlı Düşüncesi", *Bilim Felsefe Tarih*, sy. 1, İstanbul 1991, s. 310-311; M. Privat, "Some Notes on the Typology of the Works of al-Shahrazûrî al-İshraqî", *Journal of Islamic Studies*, XII/3, Oxford 2001, s. 312-321; R. D. Marcotte, "L'anthropologie philosophique de Shams al-Dîn Shahrazûrî et ses racines suhravardiennes: Les facultés internes", *Quaderni di Studi Arabi*, XIX, Venezia 2001, s. 135-146; R. Pourjavady – S. Schmidtke, "Some Notes on a New Edition of a Medieval Philosophical Text in Turkey: Shams al-Dîn al-Shahrazûrî's Rasâil al-shajara al-ilâhiyya", *WI*, XLVI/1 (2006), s. 76-85; P. Lory, "al-Shahrazûrî", *EF* (Ing.), IX, 219-220.

BURHAN KÖROĞLU

ŞEHREZÜRÎ, Mübârek b. Hasan

(المبارك بن الحسن الشهرزوري)

Ebû'l-Kerem el-Mübârek b. el-Hasen
b. Ahmed eş-Şehrezûrî el-Bağdâdî
(ö. 550/1156)

Kıraat âlimi.

17 Rebûlâhîr 462 (2 Şubat 1070) tarihinde, muhtemelen Musul ile Hemedan arasında bir yerleşim yeri olan (bugünkü Irak sınırları içinde) ve Zûr b. Dahhâk tarafından kurulduğu için Şehrezûr (Şehrizor) diye anılan beldede doğmuştur. Sem'ânî ve İbnü'l-Esir kelimenin Şehruzûr şeklinde okunacağını söylerken Yâkût Şehrezûr okunuşunu tercih etmektedir. Bağdat'ta Dârü'l-hilâfe'de ikamet ettiği belirtilen Şehrezûrî'nin tahsil ve tedris hayatının büyük bölümünü bu şehirde geçirdiği anlaşılmaktadır. Babasından ve Ebû'l-Fazl Ahmed b. Hasan b. Hayrûn, Ahmed b. Abdülkâdir b. Muhammed, Ca'fer b. Ahmed es-Serrâc, Ahmed b. Ali b. Bedrân el-Hulvânî ve İbn Sivâr gibi hocalardan kıraat öğrendi. Ebû'l-Fazl Ahmed b. Hasan b. Hayrûn, Rızkullah et-Temîmî ve Ebû'l-Kâsım İsmâil b.

Mes'ade gibi birçok kişiden hadis dinledi. İbn Hezârmerd Abdullah b. Muhammed es-Sarîfînî, Ebû'l-Ganâim Abdüssamed b. Me'mûn'dan icâzet aldı. Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin eserlerini rivayet etti. Kendisinden Muhammed b. Muhammed b. Hârûn el-Halebî, Ömer b. Bekrûn, Abdülvâhid b. Sultan, Hibetullah b. Yahyâ eş-Şîrâzî, Muhammed b. Yûsuf el-Gaznevî gibi şahsiyetler kıraat okurken Muhammed b. Ebû'l-Meâlî es-Sûfî, Es'ad b. Ali, Ali b. Su'lûk, Feth b. Abdüsselâm hadis rivayetinde bulundu. Bir ara Dimaşk'a giderek Hüseyin b. Ali er-Rehâvî, Ali b. Ferec ed-Dineverî ve Ebû'l-Hattâb Ali b. Cerrâh'tan kıraat alanında faydalandı. 22 Zilhicce 550 (16 Şubat 1156) tarihinde Bağdat'ta vefat eden Şehrezûrî önce kendi medresesinde, ardından Nizâmiye Medresesi'nde kılınan cenaze namazından sonra Bâbü'lharb'de Hatîb el-Bağdâdî'nin kabri yanına defnedildi. Kıraat ilminde âlî isnada sahip olduğu belirtilen ve Sibtü'l-Hayyât'tan sonra Irak'ta şeyhülkurrâ olan Şehrezûrî özellikle bu ilimdeki üstünlüğü ve kıraat itilâflarına vukufuyla, ayrıca faziletli ve dindar kişiliğiyle tanınmıştır. Büyük miktardaki mal varlığını hangi yolla kazandığı kaynaklarda belirtilmemekle birlikte bunların tamamını hayır için infak ettiği zikredilmektedir (Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, II, 984).

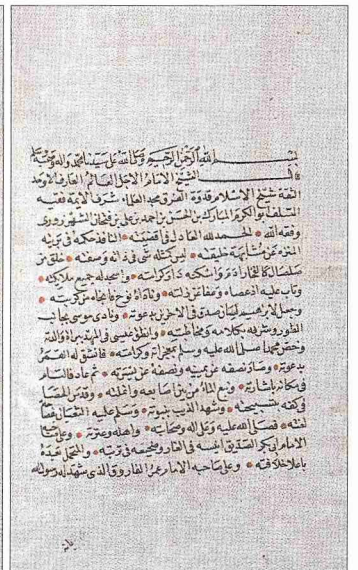
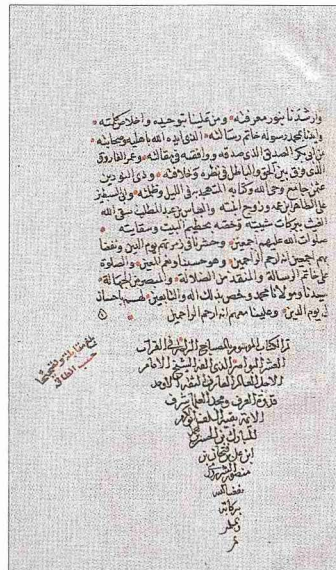
Eserleri. 1. *el-Mişbâhu'z-zâhir fî'l-kırâ'ati'l-aşri'l-bevâhir*. İbnü'l-Cezerî'nin bu ilimde yazılanların en güzellerinden kabul ettiği ve *en-Neşr*'inin kaynakları arasında saydığı eserin yazma nüshaları Süleymaniye (Lâleli, nr. 67), Nuruosmaniye (nr. 92, 93) ve Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler (Haraçcioğlu, nr. 719) kütüp-

hanelerinde bulunmaktadır. Brockelmann ve Ferâmürz Hâc Menûçihri, eserin başka nüshalarının Köprülü (nr. 21) ve Hindistan'da Âsâfiye kütüphanelerinde olduğunu zikrediyorsa da yapılan araştırmada Köprülü Kütüphanesi'nde böyle bir esere rastlanmamıştır. 2. *Sûretü'l-Fâtîha ve'l-Bakara mine'l-Mişbâhi'z-zâhir fî'l-kırâ'ati'l-aşri'l-bevâhir*. İbrâhim b. Saîd ed-Devserî tarafından *Mecelletü Câmî'ati'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd el-İslâmiyye* içinde neşredilmiştir (sy. 31, Riyad 1421, s. 13-211). Ali Rıza Karabulut, Şehrezûrî'nin Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde (nr. 94) *el-Müfredât fî'l-kırâ'ati's-seb'* adlı bir eserinin varlığından söz ediyorsa da yapılan incelemede 94 numarada kayıtlı eserin giriş kısmında zikredilen kaynaklardan bunun Şehrezûrî'den sonra yaşamış, bilinmeyen bir müellife ait olduğu anlaşılmıştır. Aynı yazar, Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi'nde (Haraçcioğlu, nr. 719) Şehrezûrî'nin *el-İşârâtü'z-zâhire fî'l-aşri'l-bâhire* adlı bir eserinin bulunduğunu söylemektedir; ancak anılan kütüphanede Şehrezûrî'ye ait bu isimle kayıtlı bir kitap bulunmadığı gibi belirtilen numarada kayıtlı eser *el-Mişbâhu'z-zâhir*'dir. Ferâmürz Hâc Menûçihri, *Keşfü'z-zunûn*'da (I, 822) ve *Hediyyetü'l-ârifin*'de (II, 2) Şehrezûrî'ye nisbet edilen *ez-Zehâ'ir* adlı kitabın Şehrezûrî'nin çağdaşı Mücellâ b. Cümey' el-Mahzûmî'ye ait olduğu belirtilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Sem'ânî, *el-Ensâb*, III, 473-475; Yâkût, *Mu'cemü'l-buldân*, III, 375-376; İbnü'l-Esir, *el-Lübâb*, II, 216; Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ* (Altukulaç), II, 982-985; a.mlf., *Târihu'l-İslâm: sene 541-550*, s. 412-413; Ahmed b. Aybek ed-Dimyâtî, *el-Müste-*

Mübârek
b. Hasan
eş-Şehrezûrî'nin
el-Mişbâhu'z-zâhir
adlı eserinin
I. cildinin
ilk ve son sayfaları
(Nuruosmaniye Ktp.,
nr. 93)

fâd min Zeyli Târîhi Bağdâd, Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye), s. 222-223; İbnü'l-Cezerî, *Gâ-yetü'n-Nihâye*, II, 38-40; a.mlf., *en-Neşr*, I, 90; *Keşfü'z-zunûn*, I, 822; II, 1706; Brockelmann, *GAL*, I, 408; *Suppl.*, I, 723; *Hedîyyetü'l-'ârîfn*, II, 2; *Mu'cemü'l-mahtûâtü'l-mevcûde fi mektebâti İstânbûl ve Ânâtü'lî* (haz. Ali Rıza Karabulut), [baskı yeri ve tarihi yok]; *Kâmûsü'l-a'lâm*, IV, 2888-2889; Ferâmûrz Hâc Menûcihrî, "Ebû'l-Kerem Şehrezûrî", *DMBİ*, VI, 197.

TAYYAR ALTIKULAÇ

ŞEHİSTÂNÎ

(الشهرستاني)

Ebû'l-Feth Tâcüddîn (Lisânüddîn)
Muhammed b. Abdülkerîm
b. Ahmed eş-Şehristânî
(ö. 548/1153)

el-Milel ve'n-nihâl adlı eseriyle tanınan
Ortaçağ İslâm dünyasının
en meşhur dinler tarihçisi.

Horasan'ın kuzeybatısında Nesâ yakınında bugünkü Türkmenistan'ın Karakum çölü sınırında yer alan Şehristan'da dünyaya geldi. Doğum yılı hakkında farklı tarihler verilmiştir. Talebesi Abdülkerîm es-Sem'ânî 469'da (1076) doğduğunu yazmaktadır (*et-Taḥbîr*, II, 162; *el-Müntehab*, III, 1503). Zehebî bu tarihi Sem'ânî'den naklen önce 467 şeklinde, ardından onun *et-Taḥbîr*'inden hareketle 469 olarak vermektedir (*A'lâmü'n-nübelâ*, XX, 287; *Târîhu'l-İslâm*, s. 328, 330). İbn Hallikân (*Ve-feyât*, III, 403) ve Sübkî (*Ṭabakât*, VI, 129) Sem'ânî'nin *Zeyl-i Târîh-i Bağdâd*'ından, İbn Hacer (*Lisânü'l-Mizân*, V, 264) ve Safedî de (*el-Vâfi*, III, 278) onlardan naklen 479 (1086) tarihini vermektedir. Fakat Sem'ânî'nin zeyli günümüzde mevcut değildir ve muhtemelen yanlış nakil veya istinsah hatası söz konusudur. Doğum tarihi 470 olarak da gösterilmiştir (Ebû'l-Fidâ, III, 29).

Hayatının ilk dönemi hakkında fazla bilgi yoktur. Memleketinde çeşitli hocalardan Arap dili ve edebiyatı, matematik ve mantık gibi ilimleri öğrendi. Daha sonra Nişâbur'a gitti, orada çoğu Cüveynî'nin talebesi olan hocalardan ders aldı. İmam Gazzâlî'nin ders arkadaşlarından, Tûs kadısı olan Şâfiî fakihi Ebû'l-Muzaffer Ahmed b. Muhammed el-Hâfî ve Ebû Nasr Abdürrahîm b. Abdülkerîm el-Kuşeyrî'den fıkıh ve usûl-i fıkıh, Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed el-Medîni'den (Medâinî) hadis, Ebû'l-Kâsım Selmân b. Nâsir en-Nisâbü'rî'den tefsir, Eş'arî kelâmı, cedel usulü ve ilâhiyat felsefesi okudu. Nisâbü'rî'nin Şehristânî üzerinde büyük etkisi olmuştur. Şehristânî'nin Nişâbur'da ne kadar kaldığı kesin olarak

bilinmemekle birlikte onun ilmî seviyesinin kemal derecesine burada ulaştığı anlaşılmaktadır. Zira Nişâbur'dan ayrıldıktan sonra gittiği Hârizm'de ders okuttu. Akfî ve naklî ilimlerdeki derinliği, ayrıca ahlâkî üstünlüğü sebebiyle kendisine "Efdal" ve "İmam" lakapları verildi.

510 (1117) yılında hac farızasını yerine getiren Şehristânî hac dönüşü Bağdat'a giderek eski dostu Es'ad b. Muhammed el-Meyhenî vasıtasıyla Nizâmiye Medresesi'nde ders vermeye başladı. Dersleri ve vaazlarıyla halk nezdinde itibar kazandı ve burada yaklaşık üç yıl kaldı. 514'lerde (1120) Horasan'a dönüp Selçuklu Sultanı Sencer'in veziri Ebû'l-Kâsım Nasîrüddin Mahmûd b. Muzaffer el-Mervezî'nin hizmetine girdi ve Dîvânü'r-resâil'de nâiblik görevine getirildi; aynı zamanda Sultan Sencer'in yakını ve sırdaşı oldu. *el-Milel ve'n-nihâl*'i Mervezî'ye ithaf ettiği anlaşılmaktadır. Şehristânî'nin Horasan'dan ne zaman ayrıldığı bilinmemekteyse de Mervezî'nin 526'da (1132) vezirliği sona erince buradan ayrılmış olmalıdır. Ardından Tirmiz'e gitti ve Nakîbüleşrâf Ebû'l-Kâsım Mecdüddin Ali b. Ca'fer b. Ali el-Müsevî'nin hizmetinde çalıştı. *Muşâra'atü'l-felâsife* adlı eserini ona sunduğu gibi *el-Milel ve'n-nihâl*'in bir nüshasını kendisine takdim etti. Şehristânî'nin doğduğu şehre dönüş tarihi belirtilmemekle beraber ölümüne dair kayıtlar ömrünün son yıllarını Şehristan'da geçirdiğini göstermektedir. Talebesi Abdülkerîm es-Sem'ânî onun 548'de (1153), diğer kaynaklar 548 yılı Şâban ayının sonuna doğru (Kasım 1153) vefat ettiğini nakletmektedir (Ali b. Zeyd el-Beyhakî, s. 143; İbn Hallikân, III, 403; Zehebî, *el-'İber*, IV, 132). İlim dünyasındaki şöhretine rağmen öğrencilerinden sadece Abdülkerîm es-Sem'ânî ve Mücîrüddin el-Bağdâdî'nin isimleri bilinmektedir (*Mu.AU*, XV, 267).

Dinî ve İlmî Kişiliği. Şehristânî'nin dinî kişiliğiyle ilgili olarak daha sağlıklı bazı tereddüt ve ithamlar dile getirilmiştir. Çağdaşı Ebû Muhammed el-Hârizmî, onun hakkında, "İtikaddaki bozukluğu ve inançsızlığa meyli olmasaydı imam olurdu" diye yazmakta, Zehebî de Bâtinî (İsmâilî) inancını benimsemekle suçlandığını söylemektedir. Sem'ânî'nin *et-Taḥbîr*'inde Şehristânî'nin İsmâilîler'e temayül göstermek, onların propagandasını yapmak ve kötü emellerini desteklemekle, ayrıca gulât-ı Şîa'dan olmakla suçlandığını kaydedildiğini belirten Tâceddin es-Sübkî, Sem'ânî'nin bunları nereden duyduğunu bilmediğini, zira Şehristânî'ye ait eserlerin bunun

aksini gösterdiğini, bu görüşlerin *et-Taḥbîr*'e sonradan ilâve edilmiş olabileceğini söylemekte ve bu tür ithamların büyük bir kısmını reddetmektedir (*Ṭabakât*, VI, 130). Şehristânî'nin İsmâilî olduğuna dair rivayetler Sem'ânî'nin *et-Taḥbîr*'i-Zehebî bunu *Târîh*'inde zikretmektedir- ve Hârizmî'nin *Târîh*'i-Yâkût *Mu'cemü'l-büldân*'da ondan nakletmektedir- olmak üzere iki kaynaktan gelmektedir. Rekabetin yoğun olduğu ve rakipleri zayıflatmak için çeşitli isnatların yapıldığı bir ortamda ve özellikle Selçuklular döneminde bir kimseyi karalamanın en etkili yolu onun İsmâilî olduğunu iddia etmektir. Bağdat'ta zındıklık, Merv ve Nişâbur'da İsmâilîlik iki önemli suçlama vasıtasıydı. Gerek Hârizmî gerekse Sem'ânî'nin metinlerinin bu durumu yansıtmış olması muhtemeldir. Bununla birlikte Şehristânî'yi itham edenlerin bazı haklı gerekçeleri de olabilir. Çünkü Şehristânî'nin felsefeye düşkünlüğü bir kısım çevrelerde onun şeriatın nurundan uzaklaşmış felsefe karanlığına dalması şeklinde değerlendiriliyordu. Nitekim Hârizmî, Şehristânî'nin filozofların görüşlerini savunmasını eleştirmektedir (Yâkût, III, 377). Buna karşılık modern araştırmacılar, Şehristânî'nin ilâhî vahiy ve felsefeye dayanan iki bilgi kaynağını birbirinin alternatif şeklinde kabul etmediğini, onun felsefeye derin ilgi duyduğunu ve düşünce özgürlüğünden yana olduğunu, ancak bu durumun kendisinin İsmâilî olmasını gerektirmediğini ileri sürmektedir (*Livre des religions*, G. Monnot'un yazısı, I, 9-10).

Öte yandan Şehristânî'nin *el-Milel ve'n-nihâl*'ini bilimsel tarzda objektif olarak yazması, döneminin diğer müellifleri gibi İslâmî ölçülere göre eleştiriye yer vermemesi benzer iddia ve tenkitlere yol açmıştır. İbn Teymiyye, Şehristânî'nin İmâmîyye'nin görüşlerine fazlaca temayül gösterdiğini, Bâtîniyye'nin sözlerini naklettiğini ve bunlara değer verdiğini, bazılarının onu bu fırkalardan olmakla itham ettiğini, aslında hitap ettiği kitlenin fikir ve mezhebine göre fikir ve mezhep değiştiren bir vâiz veya kelâmcı gibi davrandığını, bir taraftan Şîî, diğer taraftan Eş'arî yanlısı görüldüğünü kaydetmekte, *el-Milel*'de Şîiliğe meylettiği halde başka eserlerinde Şîiliğin aleyhinde bulunduğunu belirtmektedir (*Minhâcü's-sünne*, III, 209). Nitekim Şehristânî, Hasan Sabbâh'ın *Fuşûlû'l-erba'a*'sını Farsça'dan tercüme ederken kendisinin sadece bir mütercim olduğunu, söz konusu eserdeki görüşlerden sorumlu tutulamayacağını belirtmektedir. Şehristânî'nin eserlerini inceleyerek